

Földényi F. László:

A lélek útja – El Kazovszkijra gondolva

„Elszáll a lélek?”

Évtizedek óta újra és újra megjelent e kérdés a festményein. A képeiről jól ismert kutyafigurák – megannyi önarckép – szájába adta. Onnan „szállt el” – fölfelé –, buborékként, mintha egy képregény figurájáról lenne szó. Egy állat szájából türemkedett elő ez a lehető legemberibb kérdés. Állat és ember. Egyik sem angyal. Mindkettő a gravitáció áldozata. A kérdés – „elszáll a lélek?” – mintha erre vonatkozna. Leküzdhető a gravitáció? Mert ez lenne a szabadság. És mi egyéb fontosabb az életben?

Amikor pár héttel ezelőtt még beszélgettünk is, és nem csak üldögéltem az ágya mellett, a lélek útjáról is szó esett. Meg a sorsáról. Hogy van-e egyáltalán lélek? S ha igen, megmarad-e belőle valami a test pusztulása után? S megőriz-e valamit, akár csak egy morzsányit is az én-tudatból, a személyességből? Rettegve tettem fel a saját kérdéseimet a haldoklónak. Ő pedig a rá mindig is jellemző kristálytisztá tudattal szedte ízekre közös tanácstalanságunkat.

Ekkor is éles és pontos volt, akár egy lézersugár. Nem tudott másmilyen lenni. Alighanem az érzékelése volt ilyen. Mint akinek a testét másféle bőr és hámréteg fedi, mint a többiekét, s a világot metszőbben érzékeli, minden tompító védelem híján. A képei is emiatt hatottak rám mindig úgy, mintha alkotójuk szabályosan beledöfte volna őket a világba. Vagy a világot próbálta volna felszúrni rájuk. Bosszú, amiért létezni kell? Vagy elégtétel, hogy mégiscsak létezem? Nehéz nem felismerni műveiben az őket működtető „gyönyörörelvet”: olyan intenzíven élt át mindent, olyannyira nem tűrte, hogy bármi is kerülőutakra kényszerítse az érzékszerveit,

hogy föl sem tudom mérni, miféle kiváltságos élvezetekben lehetett folyamatosan része. Mellette mindig úgy éreztem, mintha nekem csak az adatott volna meg, hogy egy kulcslyukon át leshessek be oda, ahol ő felmérhetetlen szabadságban lélegzik. Festményeiben számolt be ezekről a rejtélyes élvezeteiről. De közben a halál hajtóereje sem idegen a műveitől: az intenzív érzékelés, a dolgok maradéktalan átélése magával a mérhetetlen űrrrel szembesítette őt. Miközben élvezte az életet, olyan benyomást is keltett, mint akinek a bőre egyenesen a végtelennel, a semmivel érintkezik. Olyasmivel, amire nincsenek fogalmaim. Képeivel erről a fogalmakon túli ismeretlenről is hírt adott. Dermesztően hideg mesevilágot teremtett, amely mégis képes valamiféle meghittséget árasztani.

1973 őszén találkoztunk; ő a főiskolára járt, én a bölcsészkarra. A Fialtal Művészek Klubjában ismerkedtünk össze. Egy Forman-filmet néztünk meg, utána hajnalig beszélgettünk. Másnap is folytattuk, harmadnap is, és azután így ment heteken és hónapokon át, egészen a hetvenes évek végéig. Sokáig elválaszthatatlanok voltunk. Néha fárasztottuk egymást; ilyenkor pihenőt tartottunk, néha évekig. Azután ott folytattuk, ahol abahagytuk. Éjszakai ember volt: délben kelt, hajnalban feküdt. Igazodni kellett hozzá. Voltak, akik bírták, voltak, akik nem. Pilinszkyben például emberére talált; virrasztásban egymást múlták felül. Velem nehezebb dolga volt. De azért igyekeztem. Illetve nem is kellett igyekeznem: lénye olyan sugárzóan intenzív volt, akár az urán, s egy darabig engem is magával ragadott. Festő volt, mégis: a legbeszédcentrikusabb ember, akivel életemben találkoztam. Műveltsége bámulatos volt; többet tanultam tőle, mint a bölcsészkaron bárkitől is. Esténként órákat ültünk a már kiürült Főiskola valamelyik műtermében, s miközben rajzolt vagy festett, sok minden mellett már akkor is azon töprengtünk, hogy „elszáll-e a lélek?”. Antonello da Messina- és Georges de la Tour-albumokat lapoztunk, és próbáltuk megfejteni, hogy miért okoznak olyan érzéki élvezetet az éles kontúrok; Francis Baconre hívta fel a figyelmemet, akiről addig még soha nem hallottam; cserébe én Céline-nel hoztam össze; Pasolini- és Fassbinder-filmekre jártunk; egymást túllícitálva ajándékoztunk kölcsönösen Mahler-, Monteverdi-, vagy éppen Sex Pistols-lemezeket; felváltva hallgattuk Kathleen

Ferriert és Klaus Nomit; éppúgy jártunk a Fekete lyukba, mint a bécsi Operába; és Genet-t olvastunk meg Kleistet. A reneszánsz zenei koncertekre azonban soha nem tudott elcipelni, s a balettre is csak nehezen. Igaz, én meg a Fluxusnak nem tudtam őt megnyerni. A kórházat utoljára a júniusi Wagner-napok alkalmából hagyta el. Halálos ágyánál Kleist egyik elbeszélését olvastam fel neki. Ismerem jól mindazt, amit két évszázad alatt Kleistről írtak. Ő, már a morfium hatása alatt, tíz percben pontosabban talált bele Kleist szívébe és az elbeszélés centrumába, mint bárki is valaha.

Mert a centrum embere volt. Egyszer úgy jellemezte önmagát, mint akiben legbelül egy acélgolyó van, amely azonban nemcsak a tudatalatti magmájából áll, hanem a reflexiók és önreflexiók tömegéből is. Bárki kapcsolatba került vele, azt menthetetlenül eltalálta ez az acélgolyó. Mert ritka, hogy valaki a lényének a centrumát tárja fel azonnal a másik előtt. Mint ahogyan ritka az is, hogy a lénye centrumával forduljon az egész világ felé – s hogy végül ez a centrum, ez az „acélgolyó” legyen az, ami minden érzékszervet segítségül hívva a teljes létezését bekebelezzze. Bármivel szembesült is, egész lénye abba az irányba gravitált – kérlelhetetlenül és tántoríthatatlanul. És maga sem tudta eltéríteni ennek a belső gravitációnak az irányát.

Művészetéről sokat írtak már, én is, mások is, és a későbbiekben még alaposan fogják majd taglalni és elemezni hatalmas életművét. Tudom, hogy sokan idegenkedtek a művészetétől – szakmabeliek is, méghozzá a legjobbak közül. De ő maga is csak a vonzást vagy a taszítást ismerte – nem ismert közeputat. Gyermekkorától egy hatalmas, egyre burjánzóbb mítosszal vette körül magát; sok interjúban beszélt erről. Bevallom, ennek nagy részével nem tudtam mit kezdeni; inkább stilizációnak, jól kovácsolt páncélnak véltem, semmint valós életanyagnak. Jobban érdekelt, hogy miért van szüksége egyáltalán ilyesmire. Ott láttam a legemberibbnek, ahol a legkevésbé érezte magát annak, s ott láttam stilizációt, ahol ő a legemberibbnek vélte magát. Miért kell a személyest a személytelenre ráfeszíteni, a személytelent pedig személyessé izzítani? Lényének e rejtélyéből táplálkozott a művészete is. Egy gazdag világ, amelybe szűk résen át lehet csak belépni. Odabent barokkos látványok fogadják a nézőt, amelyek mégis rendkívül szikárok; minden konkrét,

miközben elvont; vidám, látványos, de éles és metsző is; meseszerű, de csüggesztően józan is. Vagyis összességében örömteli, ugyanakkor szorongató is. És mindeközben: mintha ebben a festői világban minden csak szerep és játéka lenne. Bármelyik elemét nézzem is a képeinek, gyanakvó vagyok: semmit nem hiszek el egy az egyben. A kutyák, a szalagok, a hattyúk, az embercsonkok, a kaszák, a tornyok, a sivatagi homokozók, a mérleghinták: megannyi kellék, díszlet.

És mégis: az egészben mégis van valami komolyság és makulátlan tisztaság. Mindig megrendít, ha azt tapasztalom, hogy valakinek a figyelme kérlelhetetlenül egyetlen pontra irányul. Az ilyennek nem tudok ellenállni. És így vagyok az ő művészetével is. A részletekkel szemben gyakran távolságtartó leszek, de az egész mégsem hagy nyugodni, sőt. Az „acélgolyó” a műveket is beárnyékolja, s gravitációját nehéz nem érzékelni. S mi felé gravitál? Nem tudom. De mintha minden egyes alkotásával folyamatosan a létezés felszínét akarná átszakítani. Esztétikailag nehéz ezt értelmezni. Művészetében a motívumok, a jelenetek, az utalások, a följejtető történetek mind ezt a szakítást gyakorolják. Képei, installációi nekirugaszkodások, hogy megfejtésük a megfejtetlent.

„Elszáll a lélek?”

Erről beszélgettünk a halála előtt. Pár nappal korábban megjelent vele egy beszélgetés az ÉS-ben (e könyv 225. oldalán olvasható) – élete utolsó nyomtatott interjúja („*Arra vágytam, hogy »normális« homoszexuális férfi legyek*”). A legfelkavaróbb beszélgetések egyike, amely magyar nyelven valaha napvilágot látott. A kérdésre – saját kérdésére – ott, élete legnagyobb témájának, a halálnak a küszöbén, így felelt:

„Van-e hova elszállnia? Meg van-e lélek? Mert ha elszáll, akkor már minden van, mert akkor van útja. Mert olyan drasztikus a különbség a kétfajta élet között, amelyeknek van folytatása és amelyeknek nincs, hogy szinte nincs is hasonlóság. Tehát ha sikerülne nekem, ha valamilyen misztikus módon rám szállna a hit, és tényleg megkönnyörülne rajtam az Isten, és ebben a csodában részesítene engem, akkor én repülnék, és tényleg szabad madár lennék. Olyan szabad lennék és olyan boldog, hogy az sem érdekelne, hogy épp egy női testbe születtem bele, hiszen majd lesz más. Ez

a pillanat, ami a mostani életem, kit érdekel? Nagyon izgalmas, így is fantasztikusan izgalmas volt, csak nagyon keveset engedett megélnem abból, amit egy másik testben megélhettem volna. De a végtelenben minden élet csodálatos. A legrettenetesebb élet is. Akkor a máglyahalált is át lehet élni. Egy hívő ember átélheti, minden pokoli fájdalom ellenére, ha igazi, misztikus hívő. Aki azt is tudja, biztos benne, hogy elszáll a lelke, van hova szállnia.”

Élet és Irodalom, 2008. július 25.